

TEISINIO ŠVIETIMO SAMPRATA IR POREIKIS UGDYMO INSTITUCIJOJE: 10–12 KLASIŲ MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIS

Lina Petrauskienė

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Elektroninis paštas lina.petrauskiene@hotmail.com

Dr. V. Živilė Jonynienė

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Elektroninis paštas zivilej@mruni.eu

Pateikta 2012 m. vasario 24 d.

Parengta spausdinti 2012 m. balandžio 24 d.

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamas teisinis švietimas, kaip procesas, kurio metu sudaromos palankios sąlygos ne tik įgyti teorinių teisės žinių apie teisės šakas, pagrindines žmogaus teises ir laisves (jų gynimo mechanizmus), veikiančią teisinę sistemą, bet ir įgytas teoretines teises žinias taikyti praktiškai, kad jos veiktų vertybines nuostatas, ugdytų gebėjimus, skatintų bet kokią elgesį ir veiklą grįsti tik teisėtais veiksmais. Pateikiami moksleivių sampratų apie teisinį švietimą ugdymo institucijoje tyrimo rezultatai. Apklausti 328 10–12 klasių moksleiviai iš 11 Vilniaus miesto ir 3 Vilniaus rajono įvairių tipų ugdymo institucijų. Tyrimo rezultatai rodo, jog moksleiviai suvokia teisinio švietimo reikšmę, labiausiai vertina temas apie žmogaus pereinimą bei žmogaus teises ir laisves, labiausiai

stokoja tarptautinės teisės, darbo ir vartotojų teisės žinių. Teisinis švietimas ypač svarbus merginoms.

Reikšminiai žodžiai: teisinis švietimas, poreikis, teisinė kultūra, teisinė sąmonė, teisinis elgesys, moksleivių sampratos.

Žmonių visuomenė negali normaliai gyvuoti, vystytis, tobulėti, jei nepaisoma joje galiojančių elgesio normų ir taisyklių. Autorių kolektyvo išleistame leidinyje „Lietuvos teisės pagrindai“ (2004) teigiama, jog šiandien kiekvienas iš mūsų gyvena ir veikia teisės normų reguliuojamoje valstybėje, tad ir siekiant užtikrinti joje tvarką ir drausmę, būtina, kad jos piliečiai žinotų bent svarbiausias valstybėje galiojančias taisykles ir elgtųsi taip, kaip to reikalauja įstatymai.

Iki 2004 m. Lietuvoje nebuvo bendros, sistemingos visuomenės teisinio švietimo sistemos, kad piliečiams būtų suteikiamos bent minimalios teisinės žinios, ugdoma jų teisinė sąmonė, sistemingai teikiama teisinė informacija ir konsultacijos. Tad įgyvendinti teisinio švietimo sistemą, anot V. Šlapkausko (2004, p. 19), paskatino „<...> pats gyvenimas, teisinės valstybės ir gerovės visuomenės mūsų šalyje kūrimo tikslai“, t. y. demokratinės valstybės kūrimo tikslai.

Demokratinė valstybė, kaip rašo V. Šlapkauskas (2004), yra ypatingai įsipareigojusi teisei, ir šioje srityje būtina aiški valstybės teisinio švietimo politika. Tad 2004 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) išleido nutarimą (2004) dėl visuomenės teisinio švietimo 2004–2008 metų programos (toliau – 2004–2008 metų programa) patvirtinimo. Atsižvelgiant į tai, jog ši programa yra ne vienkartinio, o tęstinio pobūdžio, Vyriausybė 2008 m. spalio 29 d. išleido nutarimą (2008) dėl visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos (toliau – 2009–2012 metų programa) patvirtinimo. Abiejų minėtųjų programų (2004; 2008) pagrindinis tikslas – „<...> pagerinti teisinės informacijos prieinamumą visuomenei, sukurti ilgalaikį teisinės sąmonės ugdymo pagrindą, ugdyti savarankiškai mąstantį Lietuvos Respublikos gyventoją, sugebantį savarankiškai pasinaudoti savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas“. Būtinybę siekti šio tikslo padiktuoja pats gyvenimas ir nūdienos aktualijos: nepilnamečių nusikalstamumas, menkas gebėjimas integruotis ir prisitaikyti visuomenėje, žinių ir gebėjimų stoka ginant savo teises, įgyvendinant pareigas, informacijos apie galimybę gauti pagalbą stoka ir t. t. „<...> 58,4 % Lietuvos gyventojų <...> teigia, kad jiems nepakanka informacijos, į ką jie galėtų kreiptis dėl savo pažeistų teisių“ (Kargaudienė, 2006, p. 44). Tad (2004) „Teisinės informacijos teikimas laiku, teisinės sąmonės ugdymas ir šio ugdymo plėtra – pagrindiniai visuomenės teisinio švietimo principai.“

V. Šlapkausko teigimu (2004), veiksniai, sudarantys žmogaus teisinę sąmonę, yra žinios, vaizdiniai ir jausmai apie teisę, jų visuma. Neatsiejamai nuo teisinės sąmonės visuomenėje formuojama ir teisinė kultūra, kuri, D. Nazarovienės ir G. Merkio nuomone (2003, p. 31), „<...> apima tam tikroje visuomenėje egzistuojančias, su teise susijusias vertybines orientacijas, normas, institucijas, procesines taisykles ir elgesio modelius“. „Individų ir jų grupių teisinė sąmonė įsikūnija jų teisiniame elgesyje“, kuris,

V. Šlapkausko teigimu (2004, p. 484), yra „<...> subjekto veikimo ir gyvenimo būdas, kurį reglamentuoja įvairios socialinės normos“. Juk net ir turint pakankamai teisės žinių, galima jomis nesivadovauti bei negrįžti savo elgesio. Tad ir kiekvienas moksleivis teisės žinių turi įgyti ir turėti ne tam, kad parodytų teisinį išprusimą, o tam, kad „<...> jomis remdamasis tinkamai reguliuotų savo elgesį“ (Pekauskas, Grigaliūnaitė, 2008, p. 109). Būtent teisėtas elgesys ir yra vienas iš teisinio išprusimo kriterijų, nes kai vadovaujamasi teisės principu, tada teigiame, jog teisės idėjos ir principai yra internalizuoti (Pekauskas, Grigaliūnaitė, 2008).

Vienas iš Teisinio švietimo 2009–2012 metų programos uždavinių, kaip nurodo B. Kairienė ir G. Dzindzalietienė (2009, p. 56), – „<...> formuoti teisinę sąmonę priešmokyklinio, ikimokyklinio ir bendrojo lavinimo programas vykdančiose įstaigose <...>“, taip sudarant sąlygas kiekvienam moksleiviui dar vidurinėje mokykloje pasirinkti teisės pagrindų kursą. Tačiau R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008) atkreipia dėmesį, jog galimybė vykdyti savarankišką teisinį ugdymą mokykloje sudaroma tik vyresnėse klasėse, o dažniausiai teisinis ugdymas mokyklose įgyvendinamas integruojant teisinės žinias į atskiras mokomąsias disciplinas.

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrųjų programų ir bendrųjų išsilavinimo standartų (2002, 2003) bei Bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms (2004) analizė atskleidė, jog ryškiausia teisės raiška visuomenės pažinimo ir pilietinio ugdymo disciplinų turinyje. Tokiose mokomosiose disciplinose, kaip filosofija, etika, istorija, sąsajos su teisės mokslu nėra tokios grynos, jos daugiau integruotos į dalyko turinį. Tačiau net ir minėtųjų dokumentų analizė negali atskleisti, kaip iš tikrųjų teisinis švietimas įgyvendinamas pamokų metu, nes jie numato tik teorines prielaidas, o praktinis įgyvendinimas paliekamas kiekvienam dalyko mokytojui.

Šiuos teiginius iliustruoja Mykolo Romerio ir Šiaulių universitetų magistrantų atlikti tyrimai. R. Toleikienė (2006) pastebėjo, jog mokyklose teisės pagrindų mokymas dar neturi savo tradicijų, o mokytojai neturi šio mokomojo dalyko įdirbio. Tuo tarpu moksleiviai, jų tėvai – anot autorės (2006) – nepakankamai informuojami apie teisės pagrindų mokymo turinį, o patiems moksleiviams trūksta motyvacijos rinktis teisės pagrindų mokymą. I. Motiejūnaitės nuomone (2008, p. 43), „Teisinis ugdymas, kaip atskiras mokomasis dalykas, tik sustiprintų mokinių teisinės sąmonės ugdymą.“ Visa tai – autorės teigimu (2008, p. 43), „<...> padėtų mokiniams įgyti žinias ir gebėjimus, reikiamus naudojantis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje“. Būtent minėtųjų įgūdžių, kaip nurodo autorė (2008), šiandien ir nepakanka moksleiviams. S. Šmidkaitė magistriniame darbe (2009, p. 40) atskleidė mokinių sampratą, jog: „<...> teisinis švietimas yra žmogaus supažindinimas su jo teisėmis, pareigomis, kurias turi žinoti kiekvienas mokinys ir kurias būtina mokyti mokyklose“.

Mokyklose teisinis švietimas gali būti vykdomas dviem formomis – savarankiška teisės pamoka ir integruotai į ugdymo turinį. Atsižvelgdamos į tai R. Ažubalytė ir D. Sinkevičienė (2010) parengė vidurinio ugdymo bendrosios programos projektą „Teisė“. Šio projekto (2010) tikslas – „<...> suteikti <...> žinių apie teisę, asmenų teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją <...>, ugdyti <...>

gebėjimus, kurie pravers kasdieniniame gyvenime, bei vertybines nuostatas, kurios turi sustiprinti siekį veikti laikantis teisės nuostatų ir gerbiant teisę“. Šis vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas (2010) gali būti integruojamas į ugdymo turinį arba būti laisvai pasirenkamas teisės pagrindų dalykas.

Lietuvos ugdymo institucijose vis dar nėra aiškiai apibrėžtos teisinio švietimo sistemos, o ir esama integrali sistema nėra nuosekliai koordinuojama – paliekama laisvė spręsti mokyklos bendruomenei, kaip lanksčiai ir kūrybingai teisės žinios bus integruojamos į ugdymo procesą. Teisė kaip atskira disciplina nėra plačiai praktikuojama. Dažniau teisės klausimai integruojami į kitų mokomųjų dalykų turinius. Siekiant sėkmingai plėtoti teisinio švietimo praktikas ugdymo institucijoje, svarbu išsiaiškinti pačių ugdomųjų patirtis ir nuostatas tiriamu klausimu.

Tad šiame straipsnyje pateikiami ir analizuojami *tyrimo, kuriuo siekta* atskleisti 10–12 klasės moksleivių sampratas apie teisinį švietimą, rezultatai.

Apklausti 11 Vilniaus miesto ir 3 Vilniaus rajono ugdymo institucijų (vidurinės ir pagrindinės / progimnazijos mokyklos, gimnazijos, profesinės mokyklos) 10–12 klasių moksleiviai. Apklausos vykdytos 2011 m. lapkričio–gruodžio mėn. Iš viso apklausti 328 10–12 klasių moksleiviai (136 vaikinai, 192 merginos). Moksleiviams pateikta 13 klausimų, iš jų 12 klausimų uždaro ir 1 atviro tipo. Siekta: išsiaiškinti respondentų teisinio švietimo sampratą; atskleisti ir įvertinti esamą teisinio švietimo padėtį ugdymo institucijoje (t. y. nustatyti teisinio švietimo vykdymo formas, teisinio švietimo vykdytojus, veiklas; atskleisti, kokios, moksleivių nuomone, teisinės temos reikšmingiausios teisiniame švietime, nustatyti sritis, kur taikytinos teisinio švietimo metu įgytos žinios, atskleisti, kokių teisinių žinių trūksta; kliūtis, su kuriomis susiduria teisinis švietimas). Būdus ir priemones, kaip stiprinti teisinį švietimą ugdymo institucijose, respondentai pateikė laisva forma atsakydami į atvirą klausimą „Kokius būdus ir priemones siūlytum pasitelkti įgyvendinant 10–12 klasės moksleivių teisinį švietimą mokykloje“. Tyrimo duomenų analizė atlikta SPSS programa. Rezultatams palyginti grupėse pagal lytį naudotas nepriklausomų imčių T testas.

Tyrimo rezultatai

Siekiant atskleisti vyresniųjų klasių moksleivių sampratą apie teisinį švietimą, respondentams pateikta įvertinti su teisiniu švietimu susijusius teiginius (nuo „Visiškai sutinku“ iki „Visiškai nesutinku“).

Didesnė dalis 10–12 klasių moksleivių teisinį švietimą sieja su visais išvardintais aspektais, tai rodo aukšti teigiamų įverčių („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) procentai. Tad galima teigti, jog moksleiviai teisinį švietimą suvokia kaip daugybę aspektų apimančių ir įvairių žinių, gebėjimų, įgūdžių suteikiančią procesą.

Atkreiptinas dėmesys, jog nemaža dalis respondentų (nuo 14,94 % iki 41,77 %), vertindami su teisiniu švietimu susijusius teiginius, pasirinko neutralų vertinimo tipą („Nesu tikras“). Iš to galima spręsti, jog šie respondentai neturi tvirtos nuomonės dėl

teisinio švietimo, jiems trūksta žinių apie patį teisinį švietimą kaip procesą. Tik maža dalis respondentų (2,74 % ir 3,05 %) teigia, jog jie nežino, kas yra teisinis švietimas.

Siekiant išryškinti respondentų vertinimus, identifikuojant svarbiausius teisinį švietimą apimančius aspektus, susumuoti teigiami („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiami („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) teiginių apie teisinį švietimą vertinimai ir išskirti daugiausiai tiek teigiamų, tiek neigiamų įverčių gavę vertinimai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo sampratą atspindinčių vertinimų sumos (%)

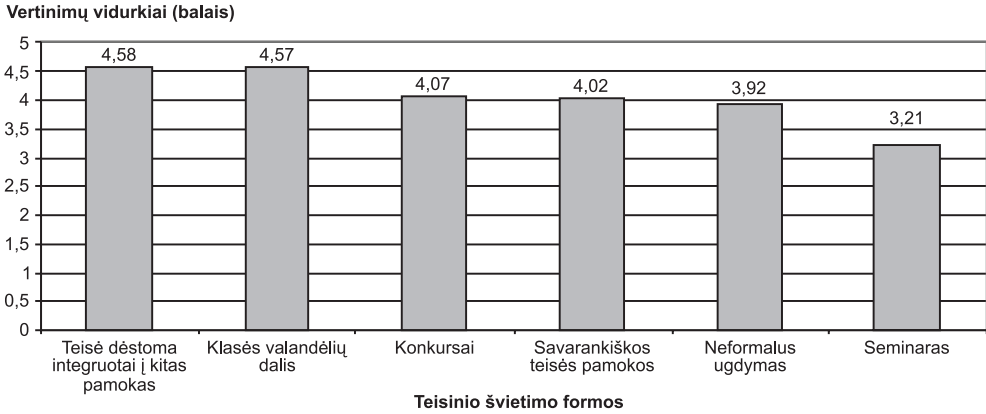
Teiginiai	Teiginių vertinimai	„Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“	„Nesu tikras“	„Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“
Žinių apie žmogaus teises ir laisves suteikimas		82,32 %	14,94 %	2,13 %
Žinių apie teisę apskritai suteikimas		75,61 %	21,04 %	2,74 %
Teisinės sąmonės ugdymas		63,11 %	26,52 %	9,14 %
<...>		<...>	<...>	<...>
Gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus formavimas		50,30 %	34,76 %	14,02 %
Teisinės kultūros visuomenėje sklaida		45,43 %	41,77 %	11,59 %

Vyresniųjų klasių moksleiviai labiausiai teisinį švietimą sieja su procesu, nukreiptu į įvairių teisinių žinių suteikimą (82,32 % ir 75,61 %) ir taip pat teisinės sąmonės ugdymą (63,11 %). Tai rodo, jog moksleiviai teisinį švietimą sieja su teoriniu mokymusi.

Daugiausiai neigiamų įverčių (14,02 % ir 11,59 %) gavo teiginiai, teisinį švietimą siejantys su gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus formavimu bei teisinės kultūros visuomenėje sklaida.

Net ir turint pakankamai teisinių žinių, galima jomis nesivadovauti bei negrįsti savo elgesio (Šlapkauskas, 2004). Tad teisinio švietimo susiejimas su teoriniu aspektu atitrukstant nuo praktinio (t. y. gebėjimų ugdymo, nuostatų formavimo), daro jį neišsamų ir nevisavertį.

Ugdymo institucijose įgyvendinti teisinį švietimą įmanoma įvairiomis formomis: nuo savarankiškos teisės pamokos iki dalyko žinių integravimo į kitas pamokas. Moksleiviai vertino įvairias ugdymo institucijoje vykdomas teisinio švietimo formas skalėje nuo 1 iki 10 (1 – visiškai nevykdoma, <...>, 10 – puikiai vykdoma). Siekiant atskleisti, kurios teisinio švietimo formos ugdymo institucijose vykdomos ir kiek jos yra vykdomos, išvesti teisinio švietimo formų įgyvendinimo vertinimų vidurkiai (žr. 1 pav.).

1 pav. Ugdymo institucijoje vykdomų teisinio švietimo formų vertinimų vidurkiai (1 – visiškai nevykdoma <...> 10 – puikiai vykdoma)

Visų pateiktų teisinio švietimo formų mokykloje vykdymą moksleiviai vertina prasčiau nei vidutiniškai (iš maksimaliai galimų 10 balų vertinimo vidurkiai pasiskirs-to intervale nuo 3,21 balo iki 4,58 balo). Dažniausiai pasirenkamos teisės dalyko integravimo formos: į kitas pamokas (4,58 balo) ir klasės valandėles (4,57 balo).

Apžvelgus Lietuvos bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose aprašytus mokomųjų dalykų turinius (2004) matyti, jog teisinio švietimo temos integruotos filosofijos, etikos, istorijos, visuomenės pažinimo ir pilietinio ugdymo programų turinyje. Tačiau temos, apimančios teisinį aspektą ir susijusios su teisiniu švietimu, neretai skirtingose disciplinose kartojasi, jos apibrėžiamos vienodai ir net kontekstas, kuriame jos pateikiamos, sutampa. Tad šiuo atveju būtina nuolatinė ugdymo institucijų darbuotojų komunikacija ir bendradarbiavimas, siekiant išvengti pateikiamų žinių dubliavimo, tarpdisciplininė koordinacija, kad teisinis švietimas neišnyktų žinių sandūroje, taip pat teisinių žinių reikšmingumo suvokimas.

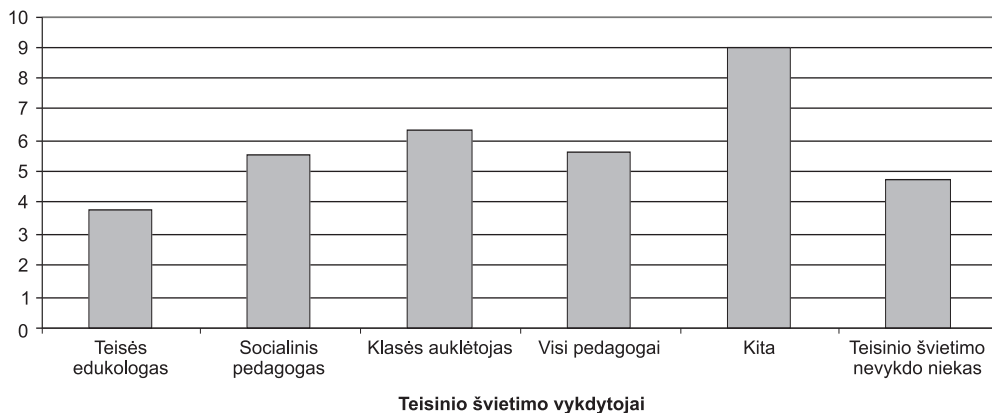
Tokios teisinio švietimo formos kaip seminarai ir neformalus ugdymas – 10–12 klasių moksleivių įvertintos žemiausiais balais (atitinkamai 3,21 balo ir 3,92 balo), t. y. šios formos ugdymo institucijose įgyvendinamos rečiausiai. Tačiau būtent pastarieji būdai – seminarai, neformalus ugdymas (projektai, konkursai) – yra tarp dažniausiai moksleivių siūlomų būdų teisiniam švietimui mokykloje plėtoti (atsakymai į atvirą klausimą „Kokius būdus ir priemones siūlytum pasitelkti įgyvendinant 10–12 klasės moksleivių teisinį švietimą mokykloje“). Tokios formos reikalauja iš ugdomąją veiklą organizuojančio specialisto specialaus pasirėngimo – įvairius aspektus apimančių teisinių žinių, kompetencijų, netradicinių mokymo metodų taikymo, kūrybiškumo. Tačiau tikėtina, kad būtent seminarų ir neformalaus teisinio ugdymo formų stiprinimas mokykloje būtinas, siekiant įtvirtinti teisinio švietimo / ugdymo pozicijas joje.

Siekiant išsiaiškinti mokinių nuomonę apie mokyklos teisinio švietimo vykdytojų veiklos efektyvumą teisinio švietimo srityje, prašyta jų vykdomas veiklas įvertinti 10

balų sistema (nuo 1 – teisinio švietimo vykdytojo veikla visiškai nepasiteisina <...> iki 10 – teisinio švietimo vykdytojo veikla pasiteisina puikiai). Siekiant išryškinti respondentų vertinimus minėtuoju aspektu, išvesti vertinimų vidurkiai (žr. 2 pav.).

Rezultatai rodo, jog 10–12 klasių moksleiviai jiems pateiktų teisinio švietimo vykdytojų veiklos efektyvumą vertina vidutiniškai (iš maksimaliai galimų 10 balų vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 3,79 balo iki 6,34 balo). Tik pačių moksleivių pateikti „Kiti“ teisinio švietimo vykdytojai – pilietinio ugdymo mokytojai ir istorijos mokytojai – vertinami aukštais balais (vertinimų vidurkis 9 balai).

Vertinimų vidurkiai (balais)

2 pav. Vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo vykdytojų veiklos efektyvumo vertinimų vidurkiai (1 – visiškai nepasiteisina <...> 10 – puikiai pasiteisina)

Igyvendinant teisinį švietimą, nagrinėtinos įvairios su teise susijusios temos. Priklausomai nuo teisinio švietimo formos (ar tai savarankiška teisės pamoka, teisė integruojama į kitas pamokas / užsiėmimus, seminarai ir t. t.), teisinio švietimo vykdytojo (teisės edukologas, pedagogas, socialinis pedagogas ir t. t.) ir pačios teisinio švietimo sampratos, galimos skirtingos nagrinėtinų su teise susijusių temų variacijos. 10–12 klasių moksleiviai vertino 14 su teise susijusių temų 10 balų sistemoje (nuo 1 – visiškai nesvarbi iki 10 – labai svarbi).

Teisinių temų reikšmingumo teisiniame švietime vertinimai išsidėstę intervale nuo 5 iki 10 balų, tų vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 7,61 balo iki 6,30 balo, bendras visų pateiktų temų vertinimų vidurkis – 6,87 balo (iš 10 maksimaliai galimų balų) – iš ko galima spręsti, jog visos pateiktos teisinės temos, moksleivių vertinimu, yra reikšmingos ir nagrinėtinos įgyvendinant teisinį švietimą.

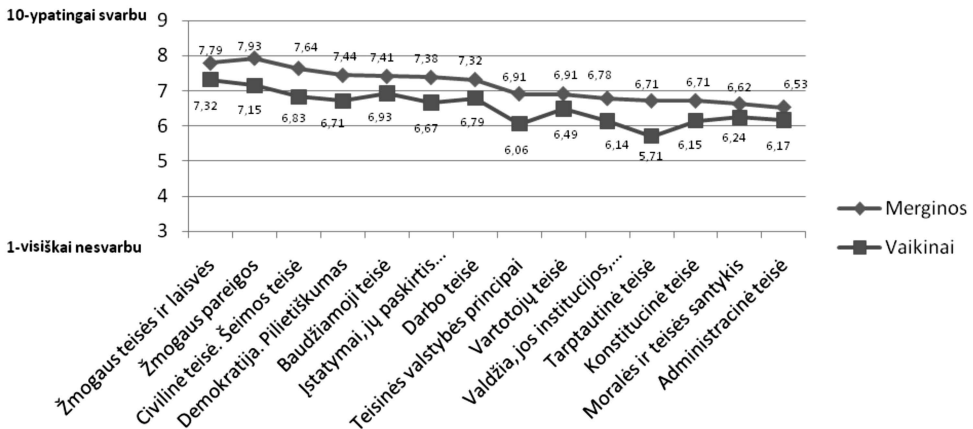
Teisinių temų reikšmingumo vertinimų vidurkiai mažėjimo tvarka pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė. Vyresniųjų klasių moksleivių su teise susijusių temų reikšmingumo vertinimų vidurkiai (1 – visiškai nesvarbu <...> 10 – labai svarbu)

Temos	Išvestos reikšmės	Vertinimo vidurkis
Žmogaus pareigos		7,61
Žmogaus teisės ir laisvės		7,59
Civilinė teisė. Šeimos teisė		7,30
Baudžiamoji teisė		7,21
Demokratija. Pilietiškumas		7,14
Darbo teisė		7,10
Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje		7,09
Vartotojų teisė		6,73
Teisinės valstybės principai		6,55
Valdžia, jos institucijos, rinkimai		6,52
Konstitucinė teisė		6,48
Moralės ir teisės santykis		6,46
Administracinė teisė		6,38
Tarptautinė teisė		6,30

Moksleivių vertinimu, reikšmingiausios teisinio švietimo temos – „Žmogaus pareigos“, „Žmogaus teisės ir laisvės“ ir „Civilinė teisė. Šeimos teisė“, tai yra tos teisinės temos, kurios susijusios su asmeniu, kasdieniais tarpasmeniniais santykiais, šeima. Kaip ne tokias reikšmingas moksleiviai vertina temas, kurios apima visuomeninius, valstybinius ir tarptautinius santykius, t. y. tą teisę, kuri yra netiesioginiais saitais susieta su asmeniu.

Įdomu tai, jog, lyginant vaikinų ir merginų atsakymus į anksčiau aptartus klausimus, nenustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų (taikytas nepriklausomų imčių mergaitės–berniukai T testas). Vertinant teisinio švietimo temų reikšmingumą, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai ($p < 0,05$) tarp merginų ir vaikinų vertinimų – merginos daugumai teisinio švietimo temų skiria gerokai daugiau reikšmės nei vaikai (žr. 3 pav.).

3 pav. Vyresniųjų klasių moksleivių su teise susijusių temų reikšmingumo vertinimas (1 – visiškai nesvarbu <...> 10 – ypatingai svarbu)

Tokių teisinių temų kaip: „Tarptautinė teisė“, „Teisinės valstybės principai“, „Žmogaus pareigos“, „Civilinė teisė. Šeimos teisė“, „Demokratija. Pilietiškumas“, „Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje“, „Valdžia, jos institucijos, rinkimai“ merginų ir vaikinių vertinimai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Vyresniųjų klasių moksleivių su teise susijusių temų reikšmingumo vertinimų skirtumai

Teisinės temos	Išvestos reikšmės	p reikšmės	Vidurkių skirtumas
Tarptautinė teisė		0,002	1,00
Teisinės valstybės principai		0,005	0,85
Žmogaus pareigos		0,011	0,77
Civilinė teisė. Šeimos teisė		0,013	0,80
Demokratija. Pilietiškumas		0,017	0,73
Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje		0,023	0,71
Valdžia, jos institucijos, rinkimai		0,04	0,64

Taikytas nepriklausomų imčių T testas

Iš tokių tyrimo rezultatų galima daryti išvadą, kad merginos teisiniam švietimui skiria daugiau reikšmės nei vaikinai. Vaikinai išskirtinai mažiausiai reikšmės skiria „Tarptautinei teisei“ bei „Teisinės valstybės principams“, ir tokiems tyrimo rezultatams paaiškinti reiktų detalesnių tyrimų, nes, atrodo, šiais europinės integracijos, globalizacijos, migracijos laikais tarptautinė teisė kaip tik turėtų rūpėti jaunimui, siekiančiam būti Europos bei pasaulio piliečiu.

Tos pačios temos pateiktos moksleiviams įvertinti kitu aspektu – nusakant, kurių iš pateiktų teisinių žinių, jų manymu, jiems trūksta (vertinant skalėje „Visiškai sutinku“ – „Sutinku“ – „Nesu tikras“ – „Nesutinku“ – „Nesutinku“ – „Visiškai nesutinku“). Daugiau kaip pusei tyrime dalyvavusių moksleivių turimų ir gaunamų teisinių žinių nepakanka, jie jas identifikuoja kaip trūkstamas, t. y. mokiniai sutinka ar net visiškai sutinka, kad tų žinių jiems trūksta.

5 lentelė. Moksleivių vertinimai, kokių teisinių žinių jiems trūksta: procentinis labiausiai ir mažiausiai trūkstamų žinių pasiskirstymas

Teisinių žinių sritys	Vertinimai	„Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“	Nesu tikras	„Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“
Tarptautinė teisė		62,20 %	24,10 %	11,20 %
Darbo teisė		61,00 %	21,30 %	15,60 %
Vartotojų teisė		56,10 %	25,30 %	16,80 %
<...>		<...>	<...>	<...>
Žmogaus teisės ir laisvės		45,70 %	25,60 %	26,60 %
<...>		<...>	<...>	<...>
Žmogaus pareigos		38,50 %	25,60 %	33,50 %

Labiausiai moksleiviams trūksta tarptautinės teisės, darbo ir vartotojų teisės žinių. Tai tos teisinių žinių sritys, kurios, kaip atskleidžia mokomųjų dalykų ugdymo planų teorinė analizė (Bendrosios programos, 2004), kaip savarankiškos temos nėra nagrinėjamos.

Darytina prielaida, jog ugdymo institucijos, įvairiomis formomis vykdydamos moksleivių teisinį švietimą, iš dalies atliepia moksleivių teisinių žinių poreikius, ypačiai teisinių žinių srityse, susijusiose su žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis. Tuo tarpu jau minėtose ir kitose teisinių žinių srityse moksleiviai nurodo teisinių žinių nepakankamumą (žr. 5 lentelę), tuo pat metu sutikdami, kad tos teisės žinios ne tokios reikšmingos (žr. 3 lentelę).

Lyginant, kokių teisinių žinių trūksta merginoms ir vaikinams, pastebėta, kad merginos jaučia didesnę žinių trūkumą, ypačiai ($p < 0,05$) susijusių su: tarptautine teise, vartotojų teise, konstitucine teise, administracinė teise, demokratija ir pilietiškumu, teisinės valstybės principais, valdžia ir jos institucijomis, rinkimais. Merginos skiria daugiau reikšmės teisiniam švietimui (3 pav.), tad natūralu, kad jos jaučia ir didesnę teisinių žinių trūkumą.

Moksleivių nuomone (vertinta nuo 1 – visiškai nereikšmingos iki 10 – labai reikšmingos toje srityje), teisinio švietimo metu įgytos žinios ir gebėjimai labiausiai taikytini ir reikšmingiausi *ginant savo teises, sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus bei dalyvaujant politinėse ir(ar) pilietinėse akcijose*.

Moksleiviai, vertindami teisinių temų reikšmingumą, reikšmingiausiomis išskyrė žmogaus teises, laisvę ir pareigas, tad natūralu, kad teisinio švietimo metu įgytos žinios jiems naudingos ginant savo teises.

Tai, kad kitos sritys, kuriose moksleiviai mano labiausiai taikytinos teisinio švietimo žinios, yra bendruomenei aktualių klausimų sprendimas bei dalyvavimas politinėse ar pilietinėse akcijose, rodo moksleivių socialinį sąmoningumą, socialinės atsakomybės už bendruomenę ir visuomenę įsisąmoninimą.

Apibendrinant pagrindines moksleivių identifiкуotas kliūtis, su kuriomis susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose, apskaičiuotos bendros moksleivių teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiamų („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimų sumos (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Vyresniųjų klasių moksleivių pagrindinių vertinimų sumos, identifiкуojant pagrindines kliūtis, su kuriomis susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose

Teisinio švietimo kliūtis	Vertinimai	„Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“
Specialistų trūkumas		66,47 %
Lėšų trūkumas		62,81 %
Perkrauti ugdymo planai		55,49 %
Nesuvokta teisės žinių nauda moksleiviams		46,03 %

Vyresniųjų klasių moksleivių nuomone, pagrindinės kliūtys įgyvendinant teisinį švietimą ugdymo institucijose yra: specialistų ir lėšų trūkumas, perkrauti ugdymo planai ir nesuvokta teisinių žinių nauda.

IŠVADOS

1. Moksleiviai teisinį švietimą suvokia kaip daugybę aspektų apimančią ir įvairių žinių, gebėjimų, įgūdžių suteikiančią procesą, kurio reikšmingiausi aspektai, anot moksleivių vertinimų, įvairios teisinės žinios ir teisinės sąmonės ugdymas. Tačiau moksleiviai neturi tvirtos nuomonės dėl teisinio švietimo, jiems trūksta žinių apie patį teisinį švietimą kaip procesą.
2. Moksleiviai teisinio švietimo sampratą sieja su teoriniu mokymusi, tačiau teisinio švietimo ugdymo institucijose tobulinimui siūlo būtent praktinius mokymo būdus – seminarus, projektus, konkursus. Galima daryti prielaidą, kad sampratas, kas yra teisinis švietimas, lemia egzistuojančios praktikos, tačiau inovatyvios siūlomos švietimo efektyvinimo formos – aktyvus, praktinis, probleminis mokymas – yra priimtinos moksleiviams ir jų vertinamos.
3. Esama teisinio švietimo padėtis ugdymo institucijose, kai dažniausiai teisė dėstoma integruota į kitas pamokas, yra klasės valandėlės dalis, vykdytojai yra klasės auklėtojai arba visi mokyklos pedagogai, neatitinka moksleivių lūkesčių.
4. 10–12 klasių moksleivių manymu, efektyviausiai teisinis švietimas vykdomas pilietinio ugdymo ir istorijos pamokose.
5. Moksleivių manymu, teisinės žinios ir gebėjimai labiausiai reikalingi *ginant savo teises*. Moksleiviai mato teisinių žinių reikšmę sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus bei dalyvaujant politinėse ar pilietinėse akcijose, kas rodo jų socialinį sąmoningumą, socialinės atsakomybės už bendruomenę ir visuomenę įsisąmoninimą.
6. Moksleivių vertinimai atskleidžia, jog jiems nepakanka įvairias sritis apimančių teisinių žinių, ypač susijusių su: tarptautine teise, darbo ir vartotojų teise. Tuo tarpu visos teisinės temos, anot respondentų, yra svarbios ir nagrinėtinos įgyvendinant teisinį švietimą, vienos reikšmingiausių susijusių su žmogaus pareigomis ir žmogaus teisėmis ir laisvėmis.
7. Nepriklausomų imčių (merginos, vaikinai) atliktas T testas (Independent-Samples T Test) atskleidė, jog vertinant teisinio švietimo sampratą atspindinčius aspektus, esamą teisinio švietimo padėtį ugdymo institucijose, merginų ir vaikinių vertinimai statistiškai reikšmingai neišsiskyrė ($p > 0,005$), tačiau vertinant teisinių temų reikšmingumą, identifikuojant trūkstamų teisinių žinių sritis, pastebėti statistiškai reikšmingai skirtingi vertinimai (gautos p reikšmės $< 0,005$), kurie atskleidžia, jog merginoms teisinis švietimas reikšmingesnis nei vaikinams.

LITERATŪRA

- Nurodyti bent pirmą autorių Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004.
- Ažubalytė, R.; Sinkevičienė, D. *Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas, 2010* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-21]. <<http://www.pedagogika.lt/index.php?159258531>>.
- Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo plėtros centras, 2003.
- Kairienė, B.; Dzindzaliėtienė, G. Teisinis švietimas – vaiko teisių įgyvendinimo prielaida. *Socialinis ugdymas*. 2009, 9(20): 55–68.
- Kargaudienė, A. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos principų įgyvendinimo klausimai administracinės teisės sistemoje. *Jurisprudencija*. 2006, 4(82): 40–45.
- Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. XI–XII klasės*. Vilnius: Švietimo plėtros centras, 2002.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-19]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=214236&p_query=&p_tr2>.
- Lietuvos Respublikos švietimo ministro 2004 m. liepos 5 d. įsakymas Nr. ISAK-1086 „Dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms tvirtinimo“. Kur skelbta?
- Motiejūnaitė, I. *Mokinių požiūris į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- Nazarovienė, D.; Merkys, G. Teisės kultūros bruožai (sociologinė perspektyva). *Filosofija, sociologija*. 2003, 1: 31–36.
- Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-06-08]. <http://www.nplc.lt/apie/apie_t_u.aspx>.
- Teisinio švietimo programa „Street Law“* [interaktyvus]. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras [žiūrėta 2010-10-21]. <<http://www.nplc.lt/sena/pr10.html>>.
- Pekauskas, A.; Grigaliūnaitė, G. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Pedagogika*. 2008, 89: 107–114.
- Prakapas, R.; Žilinskienė, R. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris. *Socialinis darbas*. 2008, 7(2): 51–57.
- Šlapkauskas, V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
- Šmidaitė, S. *Teisinio švietimo bendrojo lavinimo mokykloje modelis: optimizavimo problema*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
- Toleikienė, R. *Socialinių gebėjimų ugdymo valdymas teisinio švietimo aspektu*. Magistro baigiamasis darbas. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2006.
- Vyriausybės 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 1675 „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2004–2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 188-7015.
- Vyriausybės 2005 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. 82 „Dėl valstybės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-20]. <http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm>.
- Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. 1120 „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos patvirtinimo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-20]. <http://www.lrvk.lt/bylos/Teises_aktai/2008/10/11612.doc>.

THE CONCEPTION AND NEED OF LEGAL EDUCATION AT SCHOOLS: ATTITUDE OF 10-12 GRADE STUDENTS

Lina Petrauskienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Dr. V. Živilė Jonynienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

In this article legal education is presented as the process of acquaintance with legal knowledge and practical skills that leads to legal culture, legal consciousness and practical legal behavior of a person. In Lithuania, two national programs in the periods of 2004-2008 and 2009-2012, with regard to legal education of society, are initiated, carried out and critically overviewed in the article.

The aim of the research presented in the article is to present 10-12 grade student conceptions on legal education—their understanding of the phenomena of legal education, their experience and ideas in regard to implementation and importance of legal education at school. 328 students from various types of schools in the area of Vilnius participated in the research in 2011. Research results show that students understand the value of legal education and link it to legal knowledge and development of legal consciousness. Improvement of legal education at schools is linked by students to the wide spreading of practical study methods—seminars, projects, contests. At present, the most effective parts of legal education at schools are those being carried out in lessons of civic education and history. Students think that legal knowledge and skills are important and necessary to defend their rights, dealing community issues and for participation in political and civic actions. The topics of human responsibilities, human rights and freedoms are understood by respondents as the most important topics in legal education. The legal knowledge that students feel a shortage of is in international law, labor law, consumer law. Various topics of legal education are much more important for girls as compared to boys ($p < 0,005$).

Keywords: legal education, need, legal culture, legal consciousness, legal behavior, student conceptions.

